

УДК 338.439:330(477)

*М.І. ПУГАЧОВ, доктор економічних наук, професор,
заступник директора
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Л.М. БОЛДИРЕВА, кандидат економічних наук, доцент
Полтавський національний технічний університет
імені Юрія Кондратюка*

Агропродовольчий сектор України: економічний дискурс

Постановка проблеми. Реалізація стратегічних цілей державної політики щодо забезпечення входження України в європейський економіко-правовий простір, створення передумов для підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на світових і національному ринках потребує дослідження проблем розвитку сільського господарства та пов'язаних із ним галузей. Наразі формується науковий понятійний апарат, який адекватно характеризуватиме складні явища і процеси в економіці й відповідатиме зарубіжним аналогам. Проте не всі економічні категорії знаходять однозначне сприйняття серед наукової спільноти та управлінців.

Із часу переходу нашої держави на ринкові засади господарювання здійснюється спроба замінити поняття «агропромисловий комплекс», що увійшло в науковий обіг у 70-80-х роках ХХ ст. (намагання в межах централізованої планової економіки інтегрувати різні галузі народного господарства з метою розв'язання продовольчої проблеми в колишньому СРСР), на інше поняття, що точніше відповідає сучасним реаліям, зокрема, термін «агропродовольчий сектор» як складову економіки країни, розкрити його структуру

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія «агропродовольчий сектор» вже тривалий час використовується в науковій літературі. Проте підходи науковців до

цього поняття різняться. Якщо Л. Малассіс [14] агропродовольчий сектор розглядає як комплекс галузей, який виконує функцію забезпечення продовольством, то Е.М. Крилатих [9] до цього додає соціальну, екологічну та інноваційну функції. Враховуючи важливе місце України у продовольчому забезпеченні населення світу (особливо останніми роками), О.В. Шубравська [26] вітчизняний агропродовольчий сектор розглядає як складову агропродовольчої системи.

Проте агропродовольчий сектор економіки включає галузі з виробництва продукції сільського господарства, її переробки й реалізації продовольства, тобто сільське господарство, харчову промисловість, сферу торгівлі продовольчими товарами [1, с. 36]. Як наслідок, у науковій літературі питання агропродовольчого сектора як системи не є достатньо повним, що і спонукає до подальших досліджень. Системний підхід до об'єктів, процесів та явищ як один з інструментів дослідження передбачає, зокрема, вивчення їх у контексті теорії систем.

Мета статті – дискурсивний аналіз агропродовольчого сектора вітчизняної економіки (АПС) як соціально-економічної системи, що включає відповідні підсистеми.

Виклад основних результатів дослідження. У науковій літературі вживаються такі терміни, як «система», «економічна система», «соціальна система», «соціально-економічна система», тому варто з'ясувати,

---

© М.І. Пугачов, Л.М. Болдирєва, 2016

як вони співвідносяться між собою. Термін «система» є широко вживаною науковою категорією, яка трактується дещо по-різному, навіть в енциклопедіях і словниках. Зокрема, привертають увагу сім різнопланових варіантів тлумачення слова «система», наведених у «Новому тлумачному словнику української мови» [17, с. 286]. Втім, важливими є ті характеристики терміна, що відповідають теорії систем.

Найчастіше система тлумачиться як певна кількість елементів: обмежена кількість елементів [15]; множина (комплекс) елементів [3-4; 12]; упорядковане поєднання елементів [25]. Кількість елементів системи, на нашу думку, впливатиме на її межі. Слушною є думка Б. Геттінга [3], що межі системи повинні бути сконструйовані абстрактно, а не є чимось заданими. Це твердження має сенс для АПС, межі якої формуються, зважаючи на певну абстрактність будь-якої системи, в т.ч. АПС.

З огляду на енергію зв'язків між елементами системи важливим з позицій методологічного підходу є «енергетичний» підхід до системи [16]. Якщо під енергією зв'язків розуміти рівень мотивації господарюючих суб'єктів у ринковому середовищі, то ефективність тієї чи іншої економічної (соціально-економічної) системи (зокрема, й АПС) визначатиметься мотивацією складових систем.

Економічну систему розуміють як: сукупність видів діяльності (Мочерний С.В. [5]); спосіб організації національної економіки (Панчишин С.М. [19]); комплекс фірм (Крупка М.І., Островерх П.І., Реверчук С.К. [8]); системне утворення, що поєднує чинники виробництва (Кульчицький Б.В. [10]); сукупність елементів (компонентів) економіки (Гальчинський А.С., Єщенко П.Є., Палкін Ю.І. [18], колектив авторів під керівництвом Базилевича В.Д. [6]).

Наведені в літературі тлумачення терміна «соціальна система», з одного боку, сформульовані виходячи з розуміння поняття «система», а з іншого (що стосується виробничо-управлінської сфери діяльності) – мають різні акценти. Зокрема, поняття «соціальна система», сформульоване Б. Геттінгом [3], очевидно стосується рівня підприємства,

де під внутрішньою перспективою розуміють організацію, а під зовнішньою – ринок. Визначення «соціальна система» С.Е. Крапивенського [7] та наведене у словнику з соціології [22] і словнику з філософії науки [11], на нашу думку, стосується макрорівня.

Інший соціологічний словник [2] трактує поняття «соціальна система» як процес моделювання соціальних відносин, посиляючись на відомого сучасного соціолога Ентоні Гідденса. Автори енциклопедії соціології [23] акцентують увагу на головному елементі соціальної системи – людях. На наше переконання, головним елементом (ресурсом) АПС є люди (персонал підприємств, трудові ресурси сільських територій тощо).

З огляду на зазначене АПС має поєднувати в собі риси як економічної, так і соціальної системи, тобто розглядатися як соціально-економічна система. Це поняття, як і попередні, має неоднозначне тлумачення. Якщо розуміння категорії «соціально-економічна система», що належить В.І. Ляшенку [13], аналогічне поняттю «система», то автори словника [20] при визначенні зазначеного терміна акцентують увагу на соціальних та економічних відносинах у суспільстві як основі соціально-економічної системи. У статті «Соціально-економічна система» [21] зазначений термін розглядається з погляду інституціоналізму як сукупність соціальних і економічних інститутів (суб'єктів). З огляду на теорію систем неординарним є підхід В.О. Ткаченка й С.І. Чимшит [24], що розкривають зміст соціально-економічної системи як сукупності соціальної, економічної та політичної підсистем. Зазначений методологічний підхід, на наш погляд, доцільний і при розгляді АПС як соціально-економічної системи.

Зважаючи на тлумачення поняття «система», «економічна система», «соціальна система», на нашу думку, АПС як соціально-економічна система – це сукупність взаємозв'язаних галузей (видів діяльності) та сільської території з населенням, які утворюють разом певну цілісність, що охоплює процеси виробництва, обміну і споживання аграрної продукції та продовольства, забезпечуючи розвиток відповідних територій. АПС як соціально-економічна система, на

нашу думку, включає операційну, логістичну, фінансову, інформаційно-комунікативну й територіальну підсистеми.

Операційна підсистема, що є найважливішою підсистемою АПС, використовує виробничі потужності АПС для трансформації ресурсів (матеріально-технічних, людських та інших) у продовольство. Матеріально-технічні ресурси, що знаходяться на вході операційної системи АПС, як правило, мають промислове походження. Аналіз функціонування агробізнесу розвинутих країн доводить про значний рівень розвитку АПС, зокрема сільського господарства (що входить до його складу), який забезпечується високою якістю достатньої кількості матеріально-технічних ресурсів, які формують матеріально-технічну базу АПС (машинно-тракторний парк, логістичну інфраструктуру й ін.). Однією з цілей операційної підсистеми АПС є формування доданої вартості у процесі перетворення ресурсів у продовольство.

Операційна підсистема АПС має складну будову і в свою чергу складається з підсистем другого рівня:

операційної підсистеми сільського господарства;

операційної підсистеми переробної промисловості;

операційної підсистеми харчової промисловості;

операційних підсистем оптової та роздрібно-внутрішньої торгівлі продовольством;

операційних підсистем експорту й імпорту продовольства.

Логістична підсистема АПС (як і операційна підсистема) структурно складна. Виходячи з поставлених завдань щодо закупівлі необхідних для функціонування АПС ресурсів, їх переробки, збуту проміжної (сільськогосподарська сировина) та кінцевої (продовольство) продукції, логістичну підсистему АПС варто декомпонувати на такі підсистеми другого рівня:

підсистема закупівель матеріально-технічних ресурсів, покликаних забезпечити функціонування галузей АПС;

внутрішньовиробнича логістична підсистема АПС, яка, з одного боку, є складовою операційної підсистеми АПС, а з іншого –

складовою транспортно-логістичної підсистеми;

підсистема складування й управління запасами АПС, що включає як управління складськими потужностями АПС, так і управління запасами матеріально-технічних ресурсів, сировини, готової продукції;

транспортна підсистема АПС, що забезпечує просування матеріального потоку АПС різними видами транспорту: залізничним, автомобільним, водним, трубопровідним та ін.;

розподільча (маркетингова) підсистема АПС, що формується на засадах маркетингу й розподільчої логістики та покликана забезпечити маркетинг і збут готової продукції (продовольства);

підсистема логістичного сервісу АПС, метою якої є надання споживачам логістичних послуг.

Завданням фінансової підсистеми АПС є забезпечення галузей АПС власними та залученими коштами, необхідними для функціонування операційної логістичної, інформаційно-комунікативної й територіальної підсистем. Фінансова підсистема АПС як підсистема першого рівня, на наш погляд, містить такі підсистеми другого рівня:

підсистема інвестування суб'єктів господарювання АПС;

підсистема фінансового менеджменту структурних складових АПС.

Недостатньо потужна вітчизняна банківська система зумовлює нестачу інвестиційних ресурсів та обігових коштів в АПС, що викликає необхідність залучення коштів міжнародних фінансових організацій. Втім, на наш погляд, головним джерелом фінансування є внутрішні фінансові ресурси АПС. Зазначене зумовлює необхідність удосконалення контролінгу, застосування бюджетування, інших інструментів фінансового менеджменту суб'єктів господарювання.

Завданням інформаційно-комунікативної підсистеми АПС є забезпечення власників, керівників, фахівців галузей АПС необхідною інформацією для розробки галузевих стратегій, обґрунтування управлінських рішень у сфері бізнесу, технологій, ефективного функціонування операційної, транс-

портно-логістичної, фінансової й територіальної підсистем АПС.

Інформаційно-комунікативна підсистема АПС теж має складну побудову і як підсистема першого рівня включає, на наш погляд, такі підсистеми другого рівня:

підсистему нормативно-правового забезпечення АПС;

аналітичну підсистему АПС, що забезпечує прийняття рішень відповідними інституціями в межах АПС;

підсистему інформаційно-консультаційного забезпечення трансферу технологій для галузей АПС;

підсистему підвищення кваліфікації персоналу АПС;

підсистему зв'язків із громадськістю (паблік рилейшинз) АПС.

Територіальна підсистема АПС виконує соціальну й екологічну функції регіонального розвитку сільських територій, населених пунктів, де мешкають працівники галузей АПС, інших секторів національної економіки (оскільки частина підприємств АПС є містоутворювальними, що формують основу дохідної частини місцевих бюджетів).

Зважаючи на зазначені завдання, територіальна підсистема АПС може включати такі підсистеми:

екологічна підсистема АПС, що виконує природозберігаючі та природовідтворювальні функції;

підсистема розвитку сільських територій;
підсистема соціального розвитку промислових зон АПС у місцях дислокації відповідних суб'єктів господарювання переробної й харчової промисловості.

Висновки. Проведений аналіз дає змогу ідентифікувати агропродовольчий сектор економіки як соціально-економічну систему, що складається з підсистем першого та другого рівнів. До підсистем першого рівня належать операційна, логістична, фінансова, інформаційно-комунікативна й територіальна підсистеми, які у свою чергу розподіляються на підсистеми другого рівня, що конкретизують окремі завдання функціонування агропродовольчої системи. У подальшому варто здійснити дослідження щодо оптимізації фінансових, матеріальних, людських та інформаційних потоків між підсистемами першого і другого рівнів.

Список використаних джерел

1. Болдирева Л.М. Інноваційна діяльність в агропродовольчому секторі економіки / Л.М. Болдирева // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – № 3. – С. 36-40.
2. Большой толковый социологический словарь / Д. Джери, Дж. Джери. – У 2-х т. – Т.2. – М. : АСТ, Вече, 1999. – 528 с.
3. Геттинг Б. Предприятие как продуктивная социальная система / Б. Геттинг // Экономические отношения. – 2012. – №1 (3). – С. 34-45.
4. Економічна енциклопедія : у трьох томах / Редкол. ... С.В. Мочерний (відпов. ред.) та ін. – Т.3. – К. : ВЦ «Академія», 2002. – 952 с.
5. Економічна енциклопедія : у трьох томах / Редкол. ... С.В. Мочерний (відпов. ред.) та ін. – Т.1. – К. : ВЦ «Академія», 2000. – 864 с.
6. Економічна теорія: Політекономія: [підруч.]; за ред. В.Д. Базилевича. – К. : Знання-Пресс, 2006. – 582 с.
7. Крапивенский С.Э. Социальная философия: [учеб.] / С.Э. Крапивенский [3-е изд., исправл. и доп.]. – Волгоград : Комитет по печати, 1996. – 352 с.
8. Крупка М.І. Основи економічної теорії: підруч. / М.І. Крупка, П.І. Островерх, С.К. Реверчук; Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – К. : Атіка, 2001. – 344 с.
9. Крылатых Э.Н. Агропродовольственный сектор: многофункциональность, факторы развития, риски / Э.Н. Крылатых // Економіка АПК. – 2010. – №2. – С. 162-164.
10. Кульчицкий Б.В. Сучасні економічні системи: [навчальний посібник] / Б.В. Кульчицкий. – Л. : Афіша, 2004. – 280 с.
11. Лебедев С.А. Философия науки: Словарь основных терминов / С.А. Лебедев. – М. : Академический Проект, 2004. – 320 с.
12. Лопатников Л.И. Экономико-математический словарь: Словарь современной экономической науки / Л. И. Лопатников; под ред. Г.Б. Клейнера [5-е изд., перераб. и доп.]. – М. : Дело, 2003. – 520 с.
13. Ляшенко В.І. Регулювання розвитку економічних систем: теорія, режим, інструменти : [моногр.] / В.І. Ляшенко. – Донецьк : ДонНТУ, 2006. – 668 с.
14. Малассис Л. Анализ продовольственного сектора в рыночной экономике: методологические аспекты / Л. Малассис // Интеграция и сотрудничество в агропродовольственной сфере: XXI семинар Европейской ассоциации экономистов-аграрников (Киев, 3-7 октября 1989 г.). – К. , 1989. – С. 89-100.
15. Матвеева Е.Ю. Концепции современного естествознания. Словарь основных терминов [Электронный ресурс] / Е.Ю. Матвеева. – Новосибирск, 2007. – Режим доступа : <http://terme.ru/dictionary/1072>.
16. Новейший философский словарь [3-е изд., исправл.]. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1280 с.

17. Новий тлумачний словник української мови / Уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. – У трьох томах. – Т. 3 [вид. 2-ге, виправл.]. – К. : Аконіт, 2003. – 862 с.
18. Основи економічних знань: навч. посібник / А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.І. Палкін [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К. : Вища школа, 2002. – 544 с.
19. *Панчишин С.М.* Макроекономіка: [навч. посіб.] / С.М. Панчишин. – К. : Либідь, 2001. – 614 с.
20. Словарь по географии [Электронный ресурс] // Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/>.
21. Социально-экономическая система [Электронный ресурс] // Википедия. Свободная энциклопедия. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/>.
22. Социология: словарь / В.И. Добреньков, А.И. Кравченко. – У 3-х т. – М. : Социологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2004. – 768 с.
23. Социология: Энциклопедия / [сост. А.А. Грицанов, В.Л. Абушенко, Г.М. Евелькин, Г.Н. Соколова, О.В. Терещенко]. – Мн. : Книжный Дом, 2003. – 1312 с.
24. Ткаченко В.А. Социально-экономические системы: сущность и механизм управления / В.А. Ткаченко, С.И. Чимшит // Вісн. економічної науки України. – 2004. – №2. – С. 38-48.
25. Философский словарь / Андре Конт-Спонвиль; пер. с франц. Е.В. Головиной. – М. : ООО «Издательство «Этерна», 2012. – 752 с.
26. *Шубравська О.В.* Інноваційні трансформації агропродовольчого сектора економіки: світові тенденції та вітчизняні реалії [Електронний ресурс] / О.В. Шубравська. – Режим доступу: http://www.nbuw.gov.ua/portal/Sos_gum/ep/2010_3/7_Shubravska.pdf.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2016 р.

*

UDS 338.432(477) : 330.341.1

O. V. SHUBRAVSKA, doctor of economic sciences, professor
K.O. PROKOPENKO, candidate of economic sciences, senior research fellow
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine

Agriculture of Ukraine: state and resource development opportunities

Scientific problem. Agricultural production of Ukraine is the industry, which stabilizes national social and economic development, ensures food security and independence of the state. It is especially important during the crisis periods which are followed by consumer demand reducing almost in all spheres. At the same time agriculture along with other industries is also exposed to negative impact of the crisis that is worsening current problems of domestic agromanaging development. This leads to reduction in "safety margin" of production. Thus, it results in decrease of potential of its further development that is based on the principles of economic stability. Furthermore, among other consequences are fixed structural imbalance, monoprodukt export orientation, lack of proper ecological justification in agricultural activity. Under such conditions the

growth of farm-production which on the one hand is represented by the positive phenomenon that comprises the improving of food security state and the strengthening of export currency receipts, on the other hand, bears threats to the state of social and ecological spheres that can finally decrease economic results of such growth substantially.

Analysis of recent researches and publications. The problem of assessing the state of agricultural sector of Ukraine and the resource potential of its development is the subject of many national authors, in particular Lupenko Yu.O., Malik M.J., Shpykuliak O. H. [1], Paskhaver B.J., Moldavan L.V. [2], Sabluk P.T. [3].

The objective of the article is studying the current state of domestic agricultural, resource potential and opportunities for further development in the terms of the growth of constraints of land and water resources on the basis of ecological principles and resource conservation.

© O.V. Shubravska, K.O. Prokopenko, 2016